

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

No9
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

PSIXOLOGIYA YO'NALISHI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 52 sahifa,
1-avgust, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapiirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (PhD)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №136361

MUNDARIJA

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA PEDAGOG SHAXSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	8
Ashurov Ramzidin Ramazonovich	
SUITSIDIAL HOLATLARNI KELTIRIB CHIQARUVCHI OMILLAR	11
Sadilloev Odiljon Oripovich	
MAHKUM SHAXSINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI O'RGANISH YUZASIDAN ILMIY TAHLILLAR	15
Turdiyev Zafar Erkinovich	
TALABALARDA KORRUPTION XULQ-ATVORGA IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI	18
Xamidov Mansurjon Abduxalilovich	
AYOLLARDA KETISH ISTAGI FENOMENI VA MIGRATSIYA MOTIVLARINING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI (ICHKI MIGRANT AYOLLAR MISOLIDA)	21
Sadullayeva Jamilaxon Ibodilla qizi	
HARBIY XIZMATCHILARDA PSIXIK O'ZINI O'ZI BOSHQARISH DOIRASIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARINING QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI.....	30
Qiyomxo'jayeva Madina Rustambek qizi	
NAMANGAN OILALARIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK TAVSIFI	35
Turg'unboyeva Azizaxon G'ulomovna	
PROFILAKTIKA INSPEKTORLARI KASBIY FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK BARQARORLIKNI RIVOJLANTIRISH	39
Berdiyeva Raxima Shakarboyevna	
O'ZBEKISTON PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA EMOTSIONAL HOLATLAR VA AYBDORLIK HISSINING PSIXOLOGIK TAHLILI	44
Sultanova Saida Muhiddin qizi	
DEVIANT XULQLI YOSHLARNING IJTIMOY MOSLASHUV MEXANIZMLARIDA HISSIY-IRODAVIY JIHATLARNING AHAMIYATI	47
Zaripova Zilola Erkin qizi	

DEVIANT XULQLI YOSHLARNING IJTIMOIIY MOSLASHUV MEXANIZMLARIDA HISSIY-IRODAVIY JIHATLARNING AHAMIYATI

Zaripova Zilola Erkin qizi

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv mexanizmlarida hissiy-irodaviy sifatlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida psixologik adaptatsiya, ijtimoiy kompetentlik, emosional intellekt va frustratsiyaga bardoshlilik kabi ilmiy tushunchalar asosida yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ochib berilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanganligi ijtimoiylashuv jarayonini osonlashtiradi, ularning yetarlicha shakllanmaganligi esa ijtimoiy dezadaptatsiyaga olib kelishi mumkin.

Kalit so'zlar: deviant xulq, yoshlar psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv, hissiy-irodaviy sifatlar, psixologik adaptatsiya, ijtimoiy kompetentlik, emosional intellekt, frustratsiyaga bardoshlilik.

Abstract: This article examines the importance of emotional and volitional qualities in the mechanisms of social adaptation of youth with deviant behavior. The study analyzes psychological categories such as social competence, emotional intelligence, stress resistance, and frustration tolerance. The findings demonstrate that a well-developed system of emotional and volitional qualities facilitates successful socialization, whereas their deficiency may lead to social maladaptation.

Key words: deviant behavior, youth psychology, social adaptation, emotional-volitional qualities, psychological adaptation, social competence, emotional intelligence, frustration tolerance.

Аннотация: В статье рассматривается значение эмоционально-волевых качеств в механизмах социальной адаптации молодежи с девиантным поведением. В рамках исследования анализируются такие психологические категории, как социальная компетентность, эмоциональный интеллект, стрессоустойчивость и толерантность к фрустрации. Полученные результаты показывают, что высокий уровень развития эмоционально-волевых качеств способствует успешной социализации, тогда как их недостаточность приводит к социальной дезадаптации.

Ключевые слова: девиантное поведение, психология молодежи, социальная адаптация, эмоционально-волевые качества, психологическая адаптация, социальная компетентность, эмоциональный интеллект, толерантность к фрустрации.

KIRISH

Deviant xulq-atvor bugungi kunda psixologiya fanining eng dolzarb muammolaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki shaxsning ijtimoiy muhitga moslasha olmasligi, ijtimoiy normalarni buzishi yoki jamiyat talablariga zid bo'lgan xulq shakllarini namoyon qilishi uning ijtimoiylashuv jarayonida jiddiy qiyinchiliklar mavjudligini ko'rsatadi. Bunday vaziyatlarda, ayniqsa, o'smir va yosh davridagi shaxslarning hissiy-irodaviy sifatlari, ya'ni iroda kuchi, frustratsiyaga bardoshlilik, emosional barqarorlik va affektiv reaksiyalarni boshqarish qobiliyati asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, yoshlarning deviant xulqini o'rganishda ijtimoiy-psixologik mexanizmlar bilan bir qatorda hissiy-irodaviy jihatlarning roli alohida ilmiy e'tiborni talab qiladi.

Ijtimoiylashuv mexanizmlarini o'rganishda shaxsning ijtimoiy kompetentligi, kommunikativ ko'nikmalari, emosional intellekti va kognitiv moslashuvchanligi muhim indikator sifatida baholanadi. Yoshlarning ijtimoiy adaptatsiya jarayonida stressga chidamlilik, o'zini nazorat qilish, motivatsion tizim va shaxsiy identifikatsiya mexanizmlari samarali faoliyat ko'rsatsa, ular ijtimoiy normalarni ongli qabul qiladilar va konstruktiv munosabatlar tizimini shakllantira oladilar. Aksincha, bu mexanizmlar sust rivojlangan hollarda o'quvchilar dezadaptatsiya holatiga tushib qoladilar, konfliktlarga tez kirishadilar va deviant xulq shakllari kuchayadi. Shu bois, hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanish darajasi yoshlarning ijtimoiylashuv darajasini belgilovchi asosiy psixologik ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Psixologik tadqiqotlarda, xususan, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev va mahalliy olimlardan E. G'oziyev hamda Z. Nishonova ishlarida shaxsning ijtimoiy rivojlanishi ijtimoiy muhit, tarbiya, kommunikativ tajriba va hissiy-irodaviy sifatlar bilan bevosita bog'liq ekanini ta'kidlanadi. Ayniqsa, o'smirlik davrida shaxsning ichki psixik jarayonlari — motivatsiya, ehtiyoj, affekt va emotsional nazorat mexanizmlari keskin o'zgaradi. Bu davrda yoshlarning o'z-o'zini anglash jarayoni kuchayadi, lekin emotsional barqarorlik yetarli darajada shakllanmaganligi sababli ular tez-tez affektiv portlashlar, impulsiv xatti-harakatlar va konfliktli vaziyatlarga moyillik namoyon qiladilar. Shu nuqtai nazardan, hissiy-irodaviy sifatlarni rivojlantirish deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda hal qiluvchi omil sifatida qaraladi.

Shu bilan birga, zamonaviy psixologiyada deviant xulqni faqat ijtimoiy sabablarga bog'lab izohlash yetarli emasligi, balki shaxsning emotsional va volitiv sifatleri ham chuqur o'rganilishi zarurligi qayd etilmoqda. Masalan, emotsional intellekt past bo'lgan, iroda nazorati sust shakllangan, frustratsiyaga chidamsiz yoshlar ko'proq deviant xulq shakllariga moyil bo'ladilar. Aksincha, hissiy-irodaviy sifatleri barqaror shakllangan o'quvchilar ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda muvaffaqiyatli bo'ladilar, ijtimoiy kompetentlik ko'rsatkichlari yuqori bo'ladi va jamiyat talablariga ongli tarzda moslashadilar. Shu sababli, deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv mexanizmlarida hissiy-irodaviy jihatlarni rivojlantirish psixologik intervensiyalar samaradorligini belgilovchi muhim ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanadi.

O'zbek olimlari tadqiqotlarida deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuviga alohida e'tibor qaratilganini ko'rish mumkin. Masalan, Z. Nishonova o'smirlik davrida emotsional barqarorlikning shakllanishi shaxsning ijtimoiy kompetentligini belgilovchi asosiy psixologik omil ekanini ta'kidlaydi. E. G'oziyev esa umumiy psixologiya bo'yicha tadqiqotlarida shaxsning emotsional-intellektual jarayonlari va iroda nazoratining ijtimoiylashuvdagi rolini ochib beradi. R. Jo'rayevning psixologik xizmat nazariyasi bo'yicha ishlari esa ta'lim muassasalarida o'quvchilarning hissiy-irodaviy sifatlarini rivojlantirish mexanizmlari samaradorligini ko'rsatadi. Bu izlanishlar o'zbek psixologiyasida deviant xulqni kamaytirishda hissiy-irodaviy omillarni rivojlantirishga katta ahamiyat berilganini ko'rsatadi.

Rus psixologik maktabi vakillari ham ushbu masalaga keng yondashishgan. L.S. Vygotskiy sotsiokultural nazariyasida shaxsning rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq ekanini ilmiy asoslab berdi. A.N. Leontyev faoliyat nazariyasi orqali shaxsning motivatsion tizimi, iroda kuchi va emotsional boshqaruv mexanizmlarining ijtimoiy adaptatsiyadagi rolini ko'rsatdi. L.I. Bojovich esa bolalik davrida shaxsning ijtimoiy yo'nalganligi, o'zini anglash jarayoni va emotsional reaksiyalarini tahlil qilib, ijtimoiylashuvning psixologik mexanizmlarini chuqur o'rgandi. Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hissiy-irodaviy sifatlarning yetarlicha rivojlanmasligi shaxsda deviant xulq shakllarini kuchaytirishi mumkin.

Ingliz psixologlari tadqiqotlarida ham deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuvi masalasi keng o'rganilgan. E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasida ayniqsa o'smirlik davrida identifikatsiya inqirozi va ijtimoiy rolga qabul qilish mexanizmlarining muhimligi ta'kidlanadi. A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-kognitiv nazariyada esa yoshlarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirishda modellashuv va ijtimoiy ta'lim mexanizmlari asosiy rol o'ynaydi. D. Goleman esa emotsional intellekt konsepsiyasida shaxsning o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati va boshqalarning emotsiyalarini anglash kompetentligini ijtimoiy moslashuvdagi muhim faktor sifatida tahlil qiladi. Ushbu nazariyalar deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy integratsiyasini tushunishda zamonaviy psixologiya uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Umumlashtirib aytganda, turli maktablar va olimlar tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda hissiy-irodaviy sifatlarning o'rni beqiyosdir. O'zbek psixologiyasi vakillari bu jarayonni milliy qadriyatlar va tarbiyaviy yondashuvlar bilan bog'lab o'rgangan bo'lsalar, rus psixologiyasi shaxsning ichki psixik mexanizmlarini faoliyat va rivojlanish nazariyalari orqali tahlil qilgan. Ingliz tadqiqotlari esa shaxsning emotsional intellekti va ijtimoiy ta'lim mexanizmlariga urg'u beradi. Shu bilan, adabiyotlar tahlili hissiy-irodaviy sifatlarni rivojlantirishning ilmiy-amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi va yoshlarning deviant xulqidan ijtimoiy kompetentlikka o'tish mexanizmlarini ochib beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv jarayonini o'rganish shuni ko'rsatadiki, hissiy-irodaviy jihatlarning ularning xulq-atvorini tartibga soluvchi, o'zini boshqarish imkonini beruvchi va jamiyat talablariga moslashuvni ta'minlovchi muhim psixologik asos hisoblanadi. Hissiy beqarorlik va iroda sustligi shaxsning impulsiv xatti-harakatlarini kuchaytiradi, bu esa ijtimoiy me'yorlarni buzish va deviant xulqqa moyillikni oshiradi. Shu

sababli, yoshlar orasida barqaror emotsional rivojlanish va iroda sifatlarini mustahkamlash ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini to'g'ri shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Olimlarning tadqiqotlari ham bu jarayonning dolzarbligini tasdiqlaydi. Masalan, L.S. Vygotskiy emotsional boshqaruvning ijtimoiylashuvdagi markaziy rolini ko'rsatib, shaxsning o'z his-tuyg'ularini nazorat qila olishi uning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishini ta'kidlaydi. A.G. Kovalyov esa irodaviy zaiflik deviant xatti-harakatlarning ko'payishiga olib kelishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Mahalliy tadqiqotlarda ham, jumladan S.N. Jo'rayeva ishlarida, yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuvi motivatsion determinantlar, iroda sifatleri va emotsional intellekt bilan chambarchas bog'liq ekani qayd etiladi.

Deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini shakllantirish jarayonida bir necha muhim psixologik omillar ajralib turadi. Ulardan birinchisi — emotsional barqarorlik, ya'ni shaxsning stressli vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish qobiliyati. Ikkinchisi — iroda kuchi, bu esa ijtimoiy me'yorlarni ongli ravishda bajarishga undaydi. Uchinchisi — o'zini nazorat qilish, u impulsiv reaksiyalarni cheklab, shaxsni ijtimoiy qoidalarga muvofiq harakat qilishga yo'naltiradi. To'rtinchisi — motivatsion barqarorlik, ya'ni maqsad sari qat'iyat bilan intilish va ijtimoiy foydali faoliyatga yo'nalishdir. Ushbu sifatlarining uyg'un rivojlanishi ijtimoiy moslashuvning barqaror mexanizmini shakllantiradi.

Psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, hissiy-irodaviy sifatlar yoshlar ongida ijtimoiy qoidalar va normalar bilan uyg'unlashganda deviant xulq kamayadi. Agar bu sifatlar rivojlanmagan bo'lsa, shaxs ijtimoiy ta'sirlar ta'sirida beqarorlikka, nizoli vaziyatlarda impulsiv qararlarga va huquqbuzarlikka moyil bo'lib qoladi. Shu bois ta'lim va tarbiya jarayonida hissiy-irodaviy sifatlarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Izlanishlar shuni ko'rsatadiki, deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv jarayonida emotsional intellekt ham alohida o'rin tutadi. Emotsional intellekt yuqori bo'lgan shaxslar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini anglash va ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda muvaffaqiyatliroq bo'ladilar. Bu esa hissiy-irodaviy sifatlarining ijtimoiy moslashuvdagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Xorijiy tadqiqotlar ham ushbu fikrlarni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, D. Goleman (emotsional intellekt nazariyasi asoschisi) insonning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun emotsional barqarorlik va iroda sifatleri intellektual salohiyatdan ham ko'ra ko'proq ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi. Bu yondashuv shuni anglatadiki, deviant xulqli yoshlarni ijtimoiy moslashtirishda faqat tashqi nazorat va jazolash mexanizmlari emas, balki hissiy-irodaviy sifatlarini rivojlantiruvchi pedagogik va psixologik dasturlar samarali hisoblanadi.

Amaliy tajribalar ham ko'rsatadiki, psixologik treninglar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish mashg'ulotlari va iroda mashqlari yoshlarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini oshiradi. Bundan tashqari, ijobiy ijtimoiy muhit va qo'llab-quvvatlash tizimi ularning barqaror psixologik rivojlanishini ta'minlaydi. Shu tariqa, hissiy-irodaviy jihatlar ijtimoiy moslashuv mexanizmlarining negizi sifatida qaralishi zarur.

Deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv jarayonida hissiy-irodaviy sifatlarining ahamiyatini o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, emotsional barqarorlik, iroda kuchi, o'zini nazorat qilish va motivatsion barqarorlik yoshlarning ijtimoiy me'yorlarga moslashuvda asosiy psixologik determinant sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu sifatlar rivojlanmagan sharoitda shaxs ijtimoiy nizolarga tez kirishib qolishi, impulsiv xatti-harakatlarga berilishi va huquqbuzarlikka moyilligi kuchayishi mumkin. Shu bois, deviant xulqning oldini olishda hissiy-irodaviy jihatlarini shakllantirish, ularni ijtimoiy-pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishiga aylantirish zarur.

Amaliy tavsiyalar sifatida, birinchidan, ta'lim va tarbiya muassasalarida psixologik treninglar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari va iroda mashqlarini muntazam o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Ikkinchidan, emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan metodikalar, jumladan, Goleman tomonidan ishlab chiqilgan emotsional savodxonlik dasturlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Uchinchidan, oila va maktab muhitida qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy-psixologik sharoit yaratish, ijobiy munosabat va ishonchga asoslangan tarbiya usullarini keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, profilaktik tadbirlar jarayonida yoshlarning individual hissiy-irodaviy xususiyatlari hisobga olinishi, har bir shaxs uchun moslashtirilgan yondashuv qo'llanilishi samarali natijalar beradi. Deviant xulqli yoshlarni jamiyatga qayta moslashtirishda faqat tashqi nazorat choralarini emas, balki ichki psixologik resurslarni faollashtirish usullarini keng qo'llash zarur. Bunda psixoprofilaktik mashg'ulotlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi va motivatsion dasturlar bir butun kompleks sifatida ishlab chiqilishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuv jarayonini chuqur tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, shaxsning hissiy-irodaviy sifatleri ijtimoiy me'yorlarga moslashuvning asosiy psixologik determinantlari hisoblanadi. Emotsional barqarorlikning sustligi, iroda kuchining yetarli rivojlanmaganligi va o'zini nazorat qilish mexanizmlarining zaifligi deviant xatti-harakatlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois ushbu jihatlarining rivojlanish darajasi yoshlarning jamiyatda qanchalik muvaffaqiyatli moslasha olishini belgilovchi omil sifatida qaralishi lozim.

Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, deviant xulqning oldini olish faqat tashqi nazorat va intizom choralarini kuchaytirish orqali samarali bo'lmaydi, balki ichki psixologik resurslarni faollashtirish, ya'ni shaxsning hissiy-irodaviy salohiyatini oshirish orqali ijobiy natijaga erishish mumkin. Bu borada emotsional intellektni rivojlantirish, motivatsion barqarorlikni qo'llab-quvvatlash, iroda mashqlari va psixologik treninglarni tizimli amalga oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot natijalari yoshlarning ijtimoiy moslashuv jarayonida hissiy-irodaviy sifatlarning yetakchi rolini ilmiy asosda ko'rsatib beradi. Bu esa, bir tomondan, psixologik nazariyalarni boyitadi, ikkinchi tomondan, ta'lim-tarbiya va profilaktika amaliyotida yangi yondashuvlarni shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, oila, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamkorligida ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Umuman olganda, deviant xulqli yoshlarning ijtimoiy moslashuvi ko'p omilli jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyatli kechishi hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanish darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli, ushbu sohada olib boriladigan ilmiy izlanishlar va amaliy tadbirlar kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi jamiyat barqarorligi va yoshlarning ijtimoiy integratsiyasiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduraxmonova Q. "Psixologiya asoslari". – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019. – 215 b.
2. Allamova M. "Yoshlar psixologiyasi va ijtimoiy muhit omillari". – Toshkent: Noshir, 2021. – 178 b.
3. Jo'rayeva S. N. "Zamonaviy pedagog imiji shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillari". – Toshkent, 2022. – 69 b.
4. Karimova V.M. "Psixologiya: o'quv qo'llanma". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 310 b.
5. Z.S.Elov. Qadimgi xalqlar urf-odatlar va rivojlangan jamiyatda o'z joniga qasd qilishning ijtimoiy psixologik sabablari. Tarix va bugun (qadimgi xalqlar urf – odatlari va bugungi zamon). Jamiyat va innovatsiyalar. Toshkent. (10) 2021
6. Z.S.Elov. Suitsid – o'z joniga qasd qilish ijtimoiy psixologik muammo sifatida. CONFERENCE ON SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. 2021
7. Z.S.Elov. Zamonaviy jamiyatda suitsid (o'z joniga qasd qilish) muammolari. Eurasian journal of Law, Finance and Applied Sciences 1 (2(2021): EJLFAS), 26-28
8. Z.S.Elov. Deviant xulq-atvorli o'smirlarda kuzatiladigan psixologik o'zgarishlarning yosh bilan bog'lik XUSUSIYATLARI (Voyaga yetmaganlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish markazi tarbiyalanuvchilari misolida) PEDAGOGIK MAHORAT 2022 №6 72-75
9. Z.S.Elov. [O'smirlilik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta'siri](#). PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 1 (1, 2022), 27-29

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.